

Отримано: 22 лютого 2021 р.

Прорецензовано: 10 березня 2021 р.

Прийнято до друку: 16 березня 2021 р.

e-mail: mikulyak@mna.edu.ua

DOI: 10.25264/2311-5149-2021-20(48)-82-88

Сиренко Н. М., Рыбачук В. П., Мікуляк К. А. Роль малого бізнесу для розвитку аграрного сектору у ринковому середовищі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2021. № 20(48). С. 82–88.

УДК: 334:339:631

JEL-класифікація: Q12, Q13, Q14

ORCID-ідентифікатор: 0000-0003-1660-1073

ORCID-ідентифікатор: 0000-0001-9153-9674

ORCID-ідентифікатор: 0000-0001-8317-0360

Сиренко Наталя Миколаївна,

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївського національного аграрного університету*

Рыбачук Володимир Петрович,

*кандидат економічних наук, директор Технологічно-економічного коледжу
Миколаївського національного аграрного університету*

Мікуляк Катерина Анатоліївна,

*аспірант, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївського національного аграрного університету*

**РОЛЬ МАЛОГО БІЗНЕСУ ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
У РИНКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

У статті здійснено оцінку стану розвитку суб'єктів малого аграрного бізнесу, досліджено динаміку зміни кількості суб'єктів малого аграрного бізнесу, обсягів реалізованої продукції, кількості найманих працівників, фінансових результатів та експорту товарів малими підприємствами з метою виявлення тенденцій їх розвитку. Наведено рекомендаційні ініціативи (доступ до фінансів та ринків, розумне регулювання) для розвитку суб'єктів аграрного сектору у ринковому середовищі.

Ключові слова: аграрний сектор, малий бізнес, ринкове середовище, розвиток підприємництва.

Сиренко Наталья Николаевна,

*доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой финансов, банковского дела и страхования
Николаевского национального аграрного университета*

Рыбачук Владимир Петрович,

*кандидат экономических наук, директор Технологічно-економічного коледжу
Николаевского национального аграрного университета*

Мікуляк Екатерина Анатольевна,

*аспірант, асистент кафедри фінансів, банківського дела и страхування
Николаевского национального аграрного университета*

**РОЛЬ МАЛОГО БИЗНЕСА ДЛЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА
В РЫНОЧНОЙ СРЕДЕ**

В статье осуществлена оценка состояния развития субъектов малого аграрного бизнеса, исследована динамика изменения количества субъектов малого аграрного бизнеса, объемов реализованной продукции, количества наемных работников, финансовых результатов и экспорта товаров малыми предприятиями с целью выявления тенденций их развития. Приведены рекомендательные инициативы (доступ к финансам и рынкам, разумное регулирование) для развития субъектов аграрного сектора в рыночной среде.

Ключевые слова: аграрный сектор, малый бизнес, рыночная среда, развитие предпринимательства.

Natalya Sirenko,

*Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Mykolayiv National Agrarian University*

Volodymyr Rybachuk,

*PhD in Economics,
director of the Technological and Economic College Mykolayiv National Agrarian University*

Kateryna Mikuliak,

Ph. D. Student, Assistant at the Department of Finance, Banking and Insurance Mykolayiv National Agrarian University

SMALL BUSINESS' ROLE FOR AGRICULTURAL SECTOR DEVELOPMENT IN A MARKET ENVIRONMENT

Positive results of small business development in countries that have successfully implemented socio-economic reform show that small business is one of the means of eliminating disparities in certain commodity markets and their rapid saturation with goods and services. Given the risks and challenges facing both the global economy and Ukraine's economy as a result of the global recession and the imposition of restrictive measures to combat the Covid-19 pandemic, agricultural sector activity has been partially suspended along with restrictions on distribution channels and export markets.

The purpose of the study is to analyze the state of small agricultural businesses development in the market environment based on the assessment of its indicators; identification of priority recommendation initiatives aimed at overcoming quarantine and globalization challenges.

To achieve this goal, the state of small agrarian business entities' development is assessed according to the above system of indicators, the dynamics of changes in the number of small agrarian business entities, sales volumes, number of employees, financial results and exports of goods by small enterprises is investigated. development. Recommendation initiatives (access to finance and markets, prudent regulation) for the development of agricultural sector actors in a market environment are presented.

Research methods are statistical, retrospective and graphical research methods and the use of expert assessments. The study leads to the conclusion that the functioning of small agricultural businesses in a market environment depends on access to markets, because in quarantine measures there was a blocking of local and international supply chains, slowing down negotiations on market access, high dependence on exchange rates and loss of profitability due to the sale of products through intermediaries.

Further issues need to be addressed to ensure the harmonization of Ukrainian legislation with EU standards, the development of transport infrastructure and the improvement of the quality and certification of Ukrainian products in a market environment. At the same time, the correct selection and application of the latest technologies will allow the agricultural sector to strengthen their market position and increase interest in national and international markets.

Keywords: *agricultural sector, small business, market environment, business development.*

Постановка проблеми. Позитивні результати розвитку малого бізнесу в країнах, які успішно реалізували соціально-економічне реформування, свідчать, що мале підприємництво є одним із засобів усунення диспропорцій на окремих товарних ринках та швидкого їх насичення товарами й послугами. Враховуючи ризики та виклики, які постали як перед світовою економікою, так і перед економікою України внаслідок світової рецесії та введення обмежувальних заходів задля боротьби із пандемією Covid-19, діяльність суб'єктів аграрного сектору частково призупинялася разом із обмеженнями каналів дистрибуції та експортних ринків. Карантинні заходи мали як прямий, так і непрямий негативний вплив на функціонування малого бізнесу, зокрема у частині розірвання міжнародних ланцюгів доданої вартості та уповільненні переговорів щодо доступу до ринків, високої залежності від курсу валюти, низького доступу до фінансових ресурсів, а також недостатньої розвиненості транспортної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням змісту та ролі підприємництва для розвитку аграрного сектору в структурі ринкової економіки присвячені роботи таких зарубіжних вчених, як Л. Копеланд [1], Г. Алсос [2]. Серед вітчизняних науковців порушене питання входить до кола наукових інтересів Н. Прокопенко [12], Н. Стоянець [16].

Систему показників ефективного розвитку аграрного підприємництва та організаційно-економічні відносини аграрних підприємств – суб'єктів ЗЕ – досліджував у своїх наукових працях Ю. Кормишкін [7]. Особливостям здійснення діяльності підприємницьких формувань в аграрному секторі приділяють увагу такі вітчизняні науковці, як Ю. Лупенко, В. Білецька, В. Мельник [8], М. Кропивко, П. Саблук та ін.

Однак, питання розробки ініціатив для розвитку малого аграрного бізнесу у ринковому середовищі в умовах пандемії не були досліджені в достатній мірі та потребують подальшого опрацювання.

Мета і завдання дослідження: розробити ініціативи, спрямовані на подолання карантинних та глобалізаційних викликів на основі аналізу стану розвитку суб'єктів малого аграрного бізнесу у ринковому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Малий бізнес, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості, що в сучасних умовах набуває особливого значення внаслідок швидкої індивідуалізації та диференціації споживчого попиту, прискорення науково-технічного прогресу. Малі підприємства аграрного сектору за певних умов і при підтримці з боку держави – тенденційно інноваційні, гнучкі і витратно-ефективні, мають підприємницький досвід і достатній професійний рівень, при цьому страждають від застарілості та браку виробничих потужностей для переробки та зберігання продукції.

Під підприємницьким середовищем розуміється комплекс умов і чинників зовнішнього порядку, які впливають на можливості і кінцеві результати діяльності суб'єктів аграрного сектору у ринковому середовищі, а також дозволяють підприємцеві реалізувати свої цілі та функції [8].

Виходячи із особливостей тісного поєднання сільського господарства із природою, зміни клімату створюють нові виклики щодо підвищення ефективності діяльності. Разом з тим, підприємства аграрного сектору забезпечують зростання валового внутрішнього продукту та зайнятості суб'єктів господарювання, займаючи ключову роль в економіці країни.

Оцінка стану розвитку суб'єктів малого аграрного бізнесу здійснена із застосуванням системи показників соціально-економічного стану сільського господарства, а також методологічних пояснень до статистичного збірника «Сільське господарство України» (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників оцінки стану розвитку суб'єктів малого бізнесу аграрного сектору

Показники	Методологічний вимір оціночного застосування
Розвиток підприємництва	
Кількість підприємств, які здійснювали с.-г. діяльність	Основи та функціональні характеристики підприємницького клімату, стимулювання підприємницької діяльності
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами	
Кількість найманих працівників	
Фінансові результати	
Фінансові результати в сільському, лісовому та рибному господарстві	Ідентифікація впливу управлінських рішень на рівень дохідності, збалансованість вигод та витрат бізнесу у ринковому середовищі
Ринкове середовище	
Експорт товарів підприємствами аграрного сектору	Забезпечення ринкового середовища для підтримки експортних операцій

Джерело: складено авторами із застосуванням методологічних пояснень до статистичного збірника «Сільське господарство України» [6].

Вагомим показником аналізу економічного стану підприємництва як в країні, так і регіоні є показник кількості малих підприємств. У процесі дослідження визначено тенденцію зміни кількості суб'єктів малого бізнесу аграрного сектору з метою визначення дій органів влади щодо формування сприятливого підприємницького середовища (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка кількості суб'єктів малого бізнесу у сільському, лісовому та рибному господарстві, тис. од.

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
У національній економіці						
Суб'єкти малого підприємництва, тис. од.	1915,05	1958,39	1850,03	1789,41	1822,67	1922,98
з них суб'єкти мікропідприємництва, тис. од.	1859,89	1910,83	1800,74	1727,08	1764,74	1864,01
У сільському, лісовому та рибному господарстві						
Суб'єкти малого підприємництва, тис. од.	72,76	76,72	72,10	74,18	74,0	73,13
з них суб'єкти мікропідприємництва, тис. од.	66,26	71,65	66,91	68,82	68,49	67,63

* Без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, а також за 2014-2019 рр. без тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській обл.

Джерело: складено авторами за даними [6].

Так, кількість суб'єктів малого підприємництва як в національній економіці, так і в сільському, лісовому та рибному господарстві суттєво скоротилася у 2016 р. Однією із причин такого скорочення стало підписання Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», що зобов'язувало підприємців незалежно від наявності доходів сплачувати єдиний соціальний внесок. Зупиняти діяльність стали «сплячі», «непрацюючі» сегменти малого бізнесу, які не витримали надмірного податкового навантаження [9; 10; 17]. Не менш важливим є факт різкого зростання реєстрації суб'єктів малого підприємництва, починаючи із 2017 р., пов'язаного із розробкою та запровадженням регіональних програм розвитку малого і середнього підприємництва в областях країни, метою яких було «зростання кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва, зокрема у сфері агропромислового виробництва і переробки сільськогосподарської продукції» [9]. Разом з тим, нестабільний валютний курс національної грошової одиниці негативно позначився на діяльності малого підприємництва через зниження споживчого попиту населення та виходу на ринки державних закупівель іноземних країн. У 2014 р. питома вага суб'єктів малого аграрного бізнесу становила 3,8 % від загальної їх кількості у національній економіці, що відповідає показнику 2019 р. У звітному ж році відбулося зменшення кількості суб'єктів малого бізнесу порівняно із попередніми роками.

При цьому, суттєвий вплив на рівень соціально-економічного розвитку як країни, так і регіонів має результативність малих форм ведення аграрного бізнесу, для оцінки якого обрано показник обсягу реалізованої продукції (рис. 1).

Динаміка обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами упродовж 2014–2019 рр. постійно зростає, що свідчить про нарощування обсягів виробництва й виробничих потужностей. Ситуація погіршилася у 2020 р., що пов'язано із розірванням ланцюгів доданої вартості та уповільненням переговорів щодо доступу до ринків.

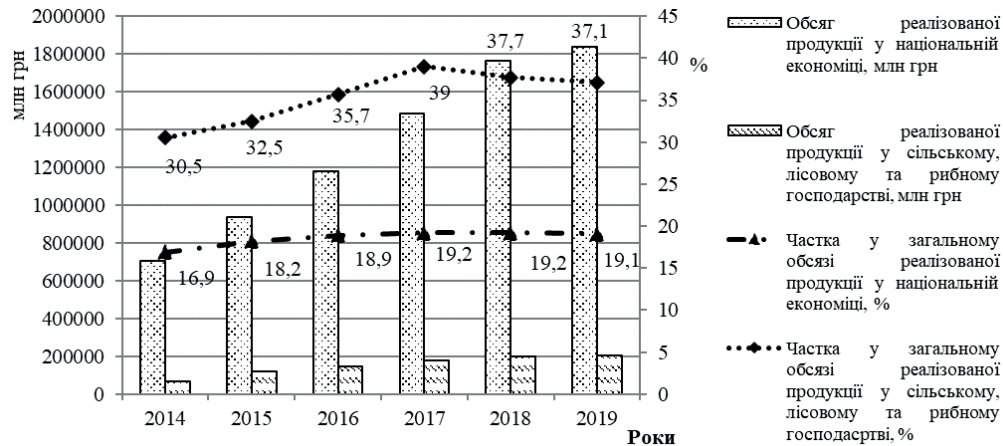

Рис. 1. Динаміка обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) малими підприємствами, млн грн

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: побудовано авторами за даними [6].

При цьому, малий бізнес здійснює вагомий внесок у вирішення проблеми зайнятості, що є результатом його здатності створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки.

У розвинених країнах на малий бізнес припадає в середньому 50 % всіх зайнятих та до 70–80% нових робочих місць. Якщо у період криз 70–80-х рр. у розвинених країнах йшов процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберігали, але й створювали нові.

У вітчизняному сільському, лісовому та рибному господарстві кількість працівників має тенденцію до зменшення, починаючи із 2018 р. (рис. 2), проте їх частка у загальній кількості найманих працівників національної економіки залишалася майже незмінною.

Для національної економіки розвиток малого підприємництва гарантує створення нових робочих місць та вирішення проблеми подолання безробіття, пов'язаного із швидким пристосуванням до ринкових змін й нових обставин.

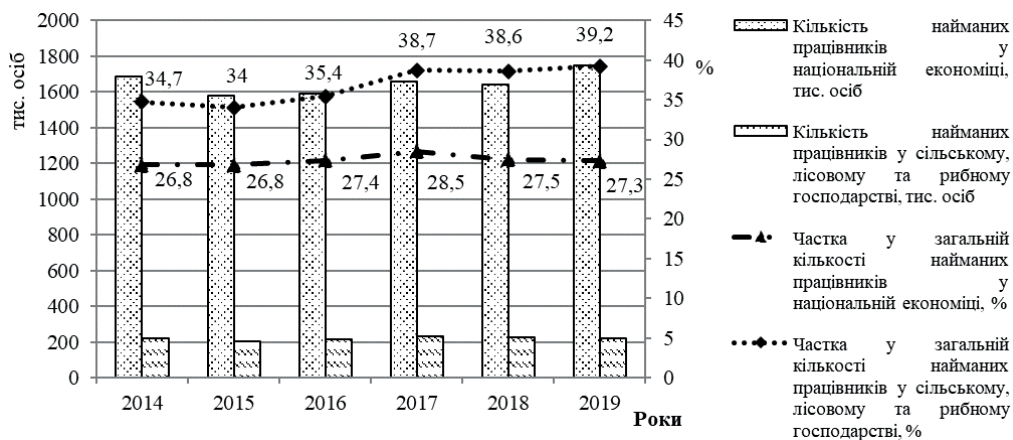

Рис. 2. Динаміка кількості найманих працівників на малих підприємствах аграрного сектору, тис. осіб

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: побудовано авторами за даними [6].

Ідентифікацію впливу управлінських рішень на рівень дохідності, збалансованості вигод та витрат бізнесу у ринковому середовищі здійснено через оцінку динаміки фінансових результатів (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка фінансових результатів діяльності малих форм ведення аграрного бізнесу, млн грн

Показники	Роки					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
У національній економіці						
Фінансовий результат (сальдо)	-175262,4	-111906,0	-24151,4	-10724,8	46870,8	89449,4
Підприємства, які отримали прибуток	49156,1	95483,0	107312,5	117446,5	139462,4	162563,0
У % до загальної кількості підприємств	66,5	73,9	73,3	72,7	74,1	73,3
Підприємства, які отримали збиток	224418,5	207389,0	131463,9	128171,3	92591,6	73113,6
У % до загальної кількості підприємств	33,5	26,1	26,7	27,3	25,9	26,7
У сільському, лісовому та рибному господарстві						
Фінансовий результат (сальдо)	6932,2	34161,5	35839,5	25543,0	21302,9	19765,5
Підприємства, які отримали прибуток	16416,0	43737,1	41472,0	37852,5	37679,2	29628,1
У % до загальної кількості підприємств	84,2	88,3	87,7	86,1	86,2	83,1
Підприємства, які отримали збиток	9483,8	9575,6	5632,5	12309,5	16183,4	9862,6
У % до загальної кількості підприємств	15,8	11,7	12,3	13,9	13,8	16,9

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: складено авторами за даними [6].

Питома вага підприємств, які отримали прибуток у 2019 р. склала 83,1 %, що менше показника 2018 р. на 3,1 в. п. Проте, фінансові результати діяльності підприємств сільського, лісового та рибного господарства у динаміці мають позитивні значення, що вказує на потенційність їх розвитку, науково-технічного удосконалення матеріальної бази і продукції.

При цьому, суттєва залежність вітчизняних підприємств від зовнішніх ринків збуту впливає на обсяг надходжень валютних ресурсів від зовнішніх цінових коливань.

Тенденції зміни експорту товарів малими підприємствами аграрного сектору з метою виявлення тенденцій для їх розвитку в майбутньому наведено у табл. 4.

Таблиця 4

Експорт товарів малими підприємствами аграрного сектору

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2019
Усього учасників ЗЕД					
Кількість одиниць	9345	10302	10430	10944	10988
Млн дол. США	4658,2	4571,3	5028,7	5775,7	6607,7
У сільському, лісовому та рибному господарстві					
Кількість підприємств	456	700	895	965	1059
Млн дол. США	154,9	238,6	426,8	447,2	587,7
У % до загального обсягу	3,3	5,2	8,5	7,7	8,9

* Дані наведено без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: складено авторами за даними [6].

Так, експорт товарів малими підприємствами аграрного сектору мав тенденцію до нарощування (587,7 млн дол. США 2019 р. проти 154,9 млн дол. США 2015 р.), при цьому кількість підприємств аграрного сектору, що здійснювали експорт, також зростає. Разом з тим, суб'єкти аграрного сектору у 2020 р. через блокування локальних та міжнародних ланцюжків збуту мали обмежені можливості, реалізуючи продукцію через посередників, що зменшувало їх прибутковість.

Рекомендовані ініціативи для покращення ситуації суб'єктів аграрного сектору у ринковому середовищі диференційовані нами стосовно доступу до фінансів, ринків та удосконалення регулювання (табл. 5).

Таблиця 5

Рекомендовані ініціативи для розвитку суб'єктів аграрного сектору у ринковому середовищі

Рекомендовані ініціативи	Завдання, що потребують вирішення	Характеристика
Доступ до фінансів	Забезпечення фінансових ресурсів для оновлення та придбання або створення нових засобів виробництва	Запровадження програм по формуванню місцевої доданої вартості та підвищення ефективності державних субсидійних програм
Доступ до ринків	Забезпечення безперервної можливості реалізовувати продукцію, а також можливість виробників мати доступ до необхідних знань та інформації	Стимулювання дистрибуційного збуту сільськогосподарської продукції й налагодження каналів дистрибуції для малих фермерів
Розумне регулювання	Зменшення регуляторного тиску та спрощення умов ведення бізнесу	Забезпечення вчасного надання адміністративних послуг в умовах карантину та збільшення прозорості ринку, зменшення витрат підприємств у аграрному секторі від неефективного регулювання, запровадження прозорих земельних відносин

Джерело: побудовано на основі експертних оцінок із застосуванням [11].

Отже, для безперервного збуту сільськогосподарської продукції необхідно забезпечити доступ виробників до ринків шляхом налагодження каналів дистрибуції, покращення доступу до знань та інформації щодо підвищення ефективності виробництва та організації продажів, а також допомоги у виході на експортні ринки.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити висновок, що функціонування суб'єктів малого аграрного бізнесу у ринковому середовищі залежить від доступу до ринків, адже в умовах карантинних заходів відбулося блокування локальних і міжнародних ланцюгів збуту та уповільнення переговорів щодо доступу до ринків. Подальшого вирішення потребують питання забезпечення гармонізованості українського законодавства з нормами ЄС, розвитку транспортної інфраструктури й покращення якості та сертифікації української продукції у ринковому середовищі. У той же час, правильний підбір та застосування новітніх технологій дозволить суб'єктам аграрного сектору зміцнити свої ринкові позиції та підвищити інтерес на національних та міжнародних ринках.

Література:

1. Copeland L. Keeping Farm in Family requires strategy. <<http://usatoday30.usatoday.com/money/smarty/2012-06-28/keeping-farms-in-the-family/56117782/1>>.
2. Gry Agnete Alsos, S. Carter, E. Ljunggren (2011). The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development. *Edward Elgar Publishing*, 336.
3. Базилицький Д. М. Критерії визначення та роль малих підприємств у ринковій економіці як фактора стабілізації. *Бізнесінформ*. 2012. № 5. С. 92–94.
4. Bazalytskyi, D. M. (2012). Kryterii vyznachennia ta rol malykh pidpryiemstv u rynkovii ekonomitsi yak faktora stabilizatsii [Criteria for determining and the role of small enterprises in a market economy as a factor of stabilization]. *Biznesinform* [Businessinform], 5, 92-64. [in Ukrainian].
4. Воротіна Л. І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання. *Видавництво Європейського університету*. 2006. 211 с.
- Vorotina, L. I. (2006). Malyy biznes ta pidpryiemnytstvo v rynkovykh umovakh hospodariuvannia [Small business and entrepreneurship in market conditions]. *Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu* [European University Publishing House], 211. [in Ukrainian].
5. Деренько О. А. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва. *Бізнесінформ*. 2012. № 5. С. 95–97.
- Derenko, O. A. (2012). Mizhnarodnyi dosvid derzhavnoho rehuliuвання ta pidtrymky maloho pidpryiemnytstva [International experience of state regulation and support of small business]. *Biznesinform* [Businessinform], 5, 95-97. [in Ukrainian].
6. Державна служба статистики України : офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 02.12.2020).
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy : ofitsiyniy sait. [State Statistics Service of Ukraine: official website.] <<http://www.ukrstat.gov.ua>> (12 february, 2021). [in Ukrainian].
7. Кормишкін Ю. А. Організаційно-економічні відносини аграрних підприємств – суб'єктів ЗЕД. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2015. № 4. С. 30–37.
- Kormyshkin Yu. A. (2015). Orhanizatsiino-ekonomichni vidnosyny ahrarnykh pidpryiemstv – subiektiv ZED [Organizational and economic relations of agricultural enterprises – subjects of foreign economic activity]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria* [Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region], 4, 30-37. [in Ukrainian].

8. Лупенко Ю., Білецька В., Мельник В. Розвиток підприємництва в Україні / кер. авт. колег. П. І. Гайдуцький. Київ : Нора-друк, 2003. 248 с.

Lupenko, Yu., Biletska, V. and Melnyk, V. (2003). Rozvytok pidpriemnytstva v Ukraini [Entrepreneurship development in Ukraine] Ker. avt. koleh. P.I. Haidutskyi [Kerr. aut. colleagues. P.I. Gaidutsky]. K.: *Nora-druk*, 248. [in Ukrainian].

9. Навіщо фізосіб-єдинників зобов'язали платити ЄСВ. URL: <http://surl.li/inmu> (дата звернення: 14.02.2021) [in Ukrainian].

Navishcho fizosib-yedynnykyv zoboviazaly platyty YeSV [Why individuals are obliged to pay SDRs] <<http://surl.li/inmu>> (2021, february 14). [in Ukrainian].

10. Портал для підприємців. Експорт. URL: <http://surl.li/inmw> (дата звернення: 13.02.2021).

Portal dlia pidpriemtsiv. Eksport. [Portal for entrepreneurs. Export]. <<http://surl.li/inmw>> (13 february 2021). [in Ukrainian].

11. Програма стимулювання економіки для подолання наслідків Covid-19: «Економічне відновлення». Інформаційно-аналітичні матеріали. Додаток до Державної програми стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (Covid-19) на 2020–2022 роки. 88 с. (дата звернення: 10.02.2021).

Prohrama stymuliuvannia ekonomiky dlia podolannia naslidkiv Covid-19: «Ekonomiche vidnovlennia». Informatsiino-analitychni materialy. Dodatok do Derzhavnoi prohramy stymuliuvannia ekonomiky dlia podolannia nehatyvnykh naslidkiv, sprychynenykh obmezhuvalnymy zakhodamy shchodo zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (Covid-19) na 2020-2022 roky. [Economic stimulus program to overcome the effects of Covid-19: "Economic Recovery". Information and analytical materials. Addendum to the State Program of Economic Stimulation to Overcome the Negative Consequences of Restrictive Measures to Prevent the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease (Covid-19) for 2020-2022]. 88. (2021, february, 10). [in Ukrainian].

12. Прокопенко К. О. Малі аграрні підприємства в аграрному секторі України. *Економіка АПК*. 2012. № 4. С. 99–105.

Prokopenko, K. O. (2012). Mali ahrarni pidpriemstva v ahrarnomu sektori Ukrainy [Small agricultural enterprises in the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika APK* [Economics of agro-industrial complex], 4, 99-105. [in Ukrainian].

13. Радченко О. Д. Інститут державної підтримки малих підприємств у сільському господарстві. *Економіка АПК*. 2011. № 11. С. 60–66.

Radchenko, O. D. (2011). Instytut derzhavnoi pidtrymky malykh pidpriemstv u silskomu hospodarstvi [Institute of State Support of Small Enterprises in Agriculture]. *Ekonomika APK* [Economics of agro-industrial complex], 11, 60-66. [in Ukrainian].

14. Сіренко Н. М., Мікуляк К. А. Механізми покращення зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Облік і фінанси. 2018. № (82). С. 142–148.

Sirenko, N. M., Mikuliak, K. A. (2018). Mekhanizmy pokrashchennia zovnishnoi torhivli silskohospodarskoiu produktsiieiu [Mechanisms for improving foreign trade in agricultural products] *Oblik i finansy* [Accounting and finance], 4(82), 142-148. [in Ukrainian].

15. Сіренко Н. М., Мікуляк К. А. Інвестиційна складова розвитку аграрного сектора та його фінансове забезпечення у ринковому середовищі. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2019. № 3. С. 20–27.

Sirenko, N. M., Mikuliak, K. A. (2019). Investytsiina skladova rozvytku ahrarnoho sektora ta yoho finansove zabezpechennia u rynkovomu seredovyshti [Investment component of agricultural sector development and its financial support in the market environment]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria* [Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region], 3, 20-27. [in Ukrainian].

16. Стоянець Н. В. Розвиток малих форм господарювання як запорука сталого розвитку аграрної економіки. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2018. № 19. С. 46–53.

Stoianets, N. V. (2018). Rozvytok malykh form hospodariuvannia yak zaporuka staloho rozvytku ahrarnoi ekonomiky [Development of small forms of management as a guarantee of sustainable development of the agricultural economy]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*. Seria: «Ekonomiczni nauky» [International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences"], 19, 46-53. [in Ukrainian].

17. Як закриваються ФОП? URL: <http://surl.li/inms> (дата звернення: 12.02.2021).

Iak zakryvaiutsia FOP? How are FOPs closed? <<http://surl.li/inms>> (2021, february, 12).